

#25

RELLEU GENERACIONAL EN L'ASSOCIACIONISME CULTURAL

DAVID NÀCHER PUEYO



BEQUES
d'estudi



ens
DE L'ASSOCIACIONISME
CULTURAL CATALÀ



Associacionisme
Cultural Català

CANEMÀS

REVISTA DE
PENSAMENT ASSOCIATIU
I CULTURA POPULAR

NÚMERO 25 | HIVERN-PRIMAVERA 2023

Premi BEST 2018 a la societat a una iniciativa de comunicació, concedit per l'Agrupació del Bestiari Festiu i Popular de Catalunya

Direcció Antoni Serés

Coordinació Elena Calzada i Guillem Carreras

Consell de redacció Gemma Aguilera, Pere Baltà, Elena Calzada, Guillem Carreras, Oriol Cendra, Enric Cirici, Cristina Costa, Éric Jover, Joan Maluquer, Rosa Maria Provencio, Josep Santasmases i Antoni Serés

Consell Assessor Xesc Alemany, Ramon Arnabat, Elvira Asensi, Victor Baroja, Lluís Bellas, Guillem Carreras, David Cao, Anna Costal, Montserrat Garrich, Àngels Mach, Pepa Nogués, Carme Oriol, Maria Antònia Pujol, Rosa Maria Provencio, Antoni Serés i Carla Valentino

Jurat de la Beca d'Estudis de l'Associacionisme Cultural Pere Baltà, Guillem Carreras, Miquel-Àngel Essomba, Josep Fornés, Joan-Ramon Gordo, Rosa Maria Provencio, Marta Rovira, Enric Saurí, Antoni Serés, Jaume Sobrevals, Joan Manuel Tresseras i Milagros Vallès

Edita Ens de l'Associacionisme Cultural Català
Carrer València 558, 6è 1a, 08026 Barcelona, el Barcelonès
Tel. (34) 93 269 10 42, www.ens.cat

Entitat acreditada per la UNESCO per la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial

Disseny gràfic Victor Riba

Correcció lingüística Albert Lavila

Portada Veus - Cor infantil Amics de la Unió de Granollers | Elena Calzada

PVP 12 €

Subscripció 20 € (2 números)

Publicitat i vendes canemas@ens.cat

Impressió Impremta Pagès

ISSN 2014-5519

Dipòsit legal B-4484-2012

Els judicis i opinions expressats en els articles publicats a la revista són exclusivament responsabilitat de l'autor. L'opinió de *Canemàs: revista de pensament associatiu i cultura popular* només s'expressa a l'editorial.

© Ens de l'Associacionisme Cultural Català



Amb el suport de:



Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura



Diputació
Barcelona

#DibaOberta



Ajuntament
de Barcelona

SUMARI

04	Editorial	
06	Pròleg	
14	1. Introducció	
15	1.1 Desenvolupament de l'estudi	
16	1.2 Presentació	
18	1.3 Hipòtesis	
22	1.4 Límits de l'estudi	
26	2. Joventut a Catalunya	
27	2.1 Introducció	
28	2.2 Realitat juvenil catalana	
44	2.3 Consum cultural de la joventut catalana	
48	2.4 Participació de la joventut a Catalunya	
54	2.5 Participació cultural dels joves	
57	2.6 Joventut i món associatiu	
67	2.7 Conclusions	
72	3. Associacionisme de cultura popular a Catalunya	
73	3.1 Introducció	
73	3.2 Associacionisme a Catalunya	
98	3.3 Anàlisi de l'associacionisme de cultura popular a Catalunya	
120	3.4 Joventut i associacionisme de cultura popular a Catalunya	
136	3.5 Conclusions	
140	4. Realitats qualitatives. Entrevistes en profunditat sobre joventut, associacionisme i cultura popular	
141	4.1 Introducció	
143	4.2 Entrevistes	
165	4.3 Conclusions	
170	5. Joc de taula pel relleu generacional	
171	5.1 Introducció	
174	5.2 Joc de taula - Explicació casella a casella	
207	5.3 Itineraris proposats	
208	6. Conclusions finals	
220	Bibliografia	

EDITORIAL

«I tu, ets més de números o de lletres?» Qui no ha sentit aquesta frase moltes vegades! Quan es formula, sembla que se'ns plantegin dos mons paral·lels, inconciliables: l'exactitud de les xifres enfront de la calidesa de les grafies. Una visió del tot equivocada, no creieu?

Almenys així ho entenem les persones que treballem en la publicació del *Canemàs*. A vegades, la brevetat dels números té una força comunicativa enorme. Si discrepeu, penseu en el 25, el número que assoleix la revista amb aquesta edició. Seria gairebé cínic creure que l'única informació que ens aporta és que fins ara s'han fet vint-i-quatre publicacions, o bé que ens trobem a mig camí de la cinquantena. El que és realment transcendent és el que ens revela: la plena consolidació d'un espai de reflexió sobre les entitats culturals i, més específicament, els col·lectius de cultura popular; l'interès de moltíssima gent per entendre en quin moment es troba el patrimoni immaterial i el moviment associatiu de Catalunya.

Els vint-i-cinc números de la revista es poden dividir en dos grans blocs: setze números convencionals que han tractat un ampli ventall de temàtiques, i nou edicions monogràfiques. Aquestes són la publicació de les cròniques del Som Cultura Popular 2016 i Som Cultura Popular 2018, l'especial Joan Amades, l'estudi *Impacte de la Festa a Barcelona*, la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural i Immaterial, i les Beques d'Estudi sobre interculturalitat, associacionisme universitari, polítiques d'igualtat i la que presentem en aquest assaig sobre relleu generacional.

Som conscients que la nostra missió no és plantejar respostes unívokes, sinó ampliar el camp de visió que tenen les entitats culturals. Per fer-ho, procurem tenir una mirada com més àmplia millor en criteris de paritat, generacionals, territorials i temàtics. Seria absurd intentar reflexionar sobre cultura popular, que és la cultura de tots, discriminant importants grups de població.

Hem arribat al número 25 gràcies a la confiança que molta gent ha dipositat en el *Canemàs*. Volem destacar especialment el suport dels subscriptors i de totes les federacions de l'ENS, que han comprès la necessitat que les entitats disposem d'un espai d'assaig i deliberació. Pensem que també és just fer una menció particular a en Joan-Ramon Gordo, director de la revista durant els primers divuit números, que juntament amb l'Antoni Carné en té l'autoria intel·lectual. També volem agrair el suport de l'associació cultural Enllaç, gràcies a la qual s'han pogut impulsar les Beques d'Estudi.

Què hi trobareu, en l'estudi *Relleu generacional, joventut i associacionisme cultural*? No en desgranarem aquí el contingut, perquè en Jaume Sobrevals ja us el presenta de manera molt pulcra i extensa en les pròximes pàgines. Ara bé, sí que volem destacar un aspecte metodològic: la monografia del David Nàcher en cap cas és una monofonia. S'hi recull un extens marc teòric sobre la joventut, els estudis a Catalunya sobre l'objecte de treball i les reflexions d'activistes culturals, acadèmics i joves que formen part d'entitats. A més, té la valentia i l'encert de proposar accions concretes per tal que les entitats puguin incorporar noves persones.

Esperem que gaudiu de la lectura i, un cop més, moltes gràcies per la confiança en *Canemàs*!



PRÒLEG

JOVENTUT, CANVI GENERACIONAL I RELLEU DE L'ASSOCIACIONISME CULTURAL CATALÀ

Aquest vol ser un estudi rigorós sobre la situació actual de la joventut, la seva relació amb l'associacionisme en general i la cultura popular en particular.

En el seu dia, el jurat de la cinquena Beca d'Estudi de l'Associacionisme Cultural Català va valorar especialment la proposta del David Nàcher, perquè d'alguna manera es feia ressò del que considerava una preocupació generalitzada dins el moviment associatiu, resumint molt: la relació entre el jovent i l'associacionisme cultural.

El mateix autor ens informa que «la necessitat d'un estudi com aquest neix a partir de la segona dècada d'aquest segle, quan algunes entitats de base comencen a ser conscients que les associacions estan envellint i que les juntes o els secretariats no tenen relleu des de fa anys» i, per tant, «aquest vol ser un estudi rigorós sobre la situació actual de la joventut, la seva relació amb l'associacionisme en general i el de la cultura popular en particular, i el rejueniment i el relleu en les entitats de la cultura popular de Catalunya».

Destaco «actual» perquè em sembla que és la mare dels ous de tot el treball, com anirem veient. Un «actual» entès amb una certa generositat, ja que pels documents utilitzats (enquestes, estudis...) hem de situar-los, *grosso modo*, entre la crisi del 2008 i la pandèmia del 2020. Perfilant una mica, podem seguir l'autor quan ens diu que ha «descartat la tesi doctoral *Catalunya, paradís de la societat civil? Explicació i conseqüències de la participació en associacions*, tot i ser molt interessant, sobretot en les seves conclusions, per utilitzar dades anteriors a 2009».

És a dir, l'autor intenta (i no dubto que ho aconsegueix) fer una fotografia precisa, amb la màxima resolució possible, de l'objecte d'estudi: la relació entre jovent i associacionisme cultural. Repeteixo: amb la màxima resolució possible, perquè ell mateix ens alerta que «no existeix cap estudi sobre associacionisme (ni general, ni de la cultura popular) que parli expressament sobre joventut, relleu i relleu generacional».

Concurs de Colles
Sardanistes de
Sitges | Foto: Jaume
Castany

Efectivament, si mirem la bibliografia emprada, veurem que consta de tres grans blocs:

- Obres clàssiques de la sociologia (d'entre cinquanta i cent anys d'antiguitat).
- Estudis sectorials dins el món de la joventut o de l'associacionisme.
- Enquestes, anàlisis, informes... que pretenen recollir molta informació en espera que algú en tregui conclusions i en generi coneixement.

Aquesta dispersió, però, obliga a un pas previ: recollir i sintetitzar tota la informació de què disposem per tal de tenir una imatge polièdrica, des de tots els punts de vista possibles, del fenomen a estudiar. Una imatge cubista, podríem dir-ne, amb tota la seva riquesa i alhora la seva complexitat. I això és el que ha fet el David Nacher amb aquest treball que tenim entre mans.

Metodològicament, la feina ha consistit a:

- Buidar i exposar de manera sintètica les principals enquestes fetes durant aquest últim decenni per diverses entitats o institucions.
- Elaborar una enquesta *ad hoc*, que s'ha enviat a les entitats de cultura popular a través de l'ENS i ha rebut seixanta-una respostes.
- Entrevistar quinze persones expertes en associacionisme cultural, associacionisme juvenil i participació ciutadana, i representants de l'associacionisme cultural popular.

Com no pot ser altrament, l'estudi aprofundeix en la joventut i en l'associacionisme de cultura popular. Els resums i les conclusions ja tenen el seu lloc al treball mateix: a continuació exposaré algunes idees, més que com a «guia de lectura», per tenir-les present durant l'estudi del text.

Fariem bé de tenir en compte que la joventut és un concepte històric, que s'ha anat construint i modificant.

La joventut

Convé distingir d'entrada entre *joventut* i *jovent*. Així, mentre la *joventut* és un període de la vida entre la infantesa i l'edat madura, el *jovent* és el conjunt de persones que viuen en aquest període.

De totes maneres, fariem bé de tenir en compte que la *joventut* és un concepte històric, que s'ha anat construint i modificant amb el temps, en funció de la societat de cada moment. Com diu

**El jovent actual
no s'entén sense
entendre la societat
capitalista.**

l'autor, «és un concepte social líquid», un constructe que no es pot aplicar indiscriminadament a totes les societats. És simptomàtic en aquest sentit que per delimitar aquest segment social hàgim de recórrer a una llei —la Llei 33/2010, d'1 d'octubre, de polítiques de joventut— on s'estableix que són «joves o persones joves: amb caràcter general, el conjunt de persones d'entre setze i vint-i-nou anys amb residència a Catalunya».

Tot i aquesta contundent definició, no descobrim res alertant que el jovent és heterogeni i canviant. En aquest sentit, el jovent actual no s'entén sense entendre la societat capitalista, i aquesta té molt a veure amb les ofertes de consum (digital o no) que se li adrecen i que condicionen la seva socialització, sigui adaptant-s'hi, sigui reaccionant-hi. Això fa que «els joves articulin nous espais de participació més horitzontals i participatius, en noves temàtiques i, sovint, reactius als poders establerts» i que «cada cop és més difícil de poder estudiar-ho, donada la gran quantitat de grups informals, col·lectius o participació espontània o esporàdica en el moviment organitzat».

L'associacionisme de cultura popular

Arran del Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular Catalana, celebrat a principis dels anys vuitanta del segle passat, es va consagrar l'expressió «cultura popular i tradicional» (o «tradicional i popular»), fins al punt que una senzilla cerca per internet ens forneix, entre les dues formes, més de noranta mil resultats. Malgrat aquest èxit, és un concepte força equivoc, com ja es va posar de manifest al congrés mateix. Tot i que no sembla que això afecti gens el desenvolupament cultural ni el funcionament quotidià de les associacions, conceptualment queda per resoldre.

Potser per això ha calgut una llei —la Llei 2/1993, de 5 de març, de foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural— que, més enllà de l'ambigüitat de l'expressió, intenti delimitar-ne el contingut: «La cultura popular i tradicional inclou tot el que fa referència al conjunt de manifestacions culturals, tant materials com immaterials, com són les festes i els costums, la música i els instruments, els balls i les representacions, les tradicions festives, les creacions literàries, la cuina, les tècniques i els oficis i totes les altres manifestacions que tenen caràcter popular i tradicional, i també les activitats tendents a difondre-les arreu del territori i a tots els ciutadans.» És a

dir, la cultura popular i tradicional és el conjunt de manifestacions que tenen caràcter popular i tradicional. Ja som al cap del carrer...

Feta aquesta digressió, centrem-nos en l'associacionisme. El gran problema detectat a l'inici de l'estudi és la manca de relleu, a la junta o a la mateixa massa social. Aquest fet sorgeix d'una tensió entre tres pols: els objectius, l'organització i les persones.

Els objectius són la raó de ser de l'associació, però no són immutables: es formulen dins d'una societat concreta i responen a unes necessitats (potser no tan concretes). És més, als objectius de l'associació cal afegir-hi les expectatives dels socis. Altrament: el «per a què serveix l'associació» i el «per a què em serveix a mi». I són tan importants per a la vida (de l'associació i dels socis!) la finalitat principal de l'entitat com aquelles —podríem dir-ne secundàries— que van apareixent amb el temps i en la relació entre les persones: la companyonia, l'amistat, la socialització. Si no fos així, estaríem parlant de militància (quan l'objectiu —i sovint l'organització— és intocable).

L'organització (l'associació) és l'eina per assolir els objectius anteriors (no ho oblidem: també els «secundaris»). És potser el pol més feble. Ha d'estar en equilibri amb els objectius i les persones, però també amb les necessitats, els recursos, la dimensió (la mesura!), les relacions de poder... Hem vist, per exemple, com «les entitats que van resistir la crisi de principis de segle són més resilients i, sovint, menys fortes econòmicament parlant». És a dir, aguanten millor les que els calen menys calés, les que se sustenten amb les aportacions de la massa social, mentre que les que depenen de subvencions de l'Administració pegen d'un fil.

D'altra banda, tal com ens diu l'autor, estan sorgint noves formes associatives, cada cop més líquides, «on preval el què i no pas el com, l'objectiu i no l'organització». En un extrem, veiem com se n'estan creant i consolidant «fora del sistema clàssic i institucional, sense personalitat jurídica, amb una forta dimensió comunitària, grupal i col·lectiva i amb una cohesió interna que emana de la causa que es defensa, però no del vincle jurídic ni formal, sovint inexistent.» Per a cada feina i moment, l'eina més adequada.

Les persones no només «fan la feina», sinó que aporten els seus desitjos i voluntats, i aquelles relacions interpersonals que donen cohesió a l'entitat. Aquí trobem que els «desitjos i voluntats» que algunes persones troben satisfets dins la vida associativa no coincideixen amb les expectatives de bona part del jovent. Per què s'hi ha de vincular aquest, doncs?

Estan sorgint noves formes associatives, cada cop més líquides.

Les finalitats del jovent probablement seran les mateixes: companyonia, amistat, socialització... fer un món millor, però els àmbits on es resolen són certament diferents. Que això pot dur a la desaparició d'algunes associacions? Sí, és clar, «la vida de les entitats és constant i mentre unes moren, les altres neixen», però veiem que aquest procés deixa «un saldo gairebé neutre a Catalunya».

És cert que hi ha associacions que, tant pels seus objectius explícits com pels «ocults», requereixen i acullen persones de totes les edats i són intergeneracionals de manera espontània, però aquesta felicitat coincidència és minoritària. Atenció amb allò de «necessitem joves». Fàcilment ens podem trobar amb «nosaltres [els joves] no us necessitem pas per a res».

No serà que l'associacionisme és un concepte modern i el jovent ja està instal·lat en la postmodernitat?

L'autor ens proposa una reflexió al voltant de tot plegat: «Un últim aprenentatge ha estat que a l'associacionisme s'hi va a gaudir i a veure gaudir els altres. A tenir cura, a estimar-nos i a connectar-nos. Els objectius, les estratègies, la missió i la visió, els marcs teòrics i les competències són secundaris. Com tindrem un relleu si nosaltres venem l'associacionisme com una càrrega? Com hem arribat a convertir les entitats en màquines de cremar persones? Per què no trobem relleu per a allò que ens agrada tant a nosaltres? Si a poc a poc anem responnent col·lectivament aquestes preguntes, potser llavors trobarem quina herència volem deixar, quina entitat volem per al futur i quin relleu recull la nostra feina.»

Arriba el moment de deixar-nos d'orgues i entrar de ple en la lectura del treball. Abans, però, unes últimes reflexions i algunes portes a obrir.

Al llarg d'aquestes pàgines trobarem algunes referències a la pandèmia, sobretot per les seves conseqüències en l'associacionisme, tant les que s'observaven com les que es preveïen per al futur immediat. Certament, tothom recorda les il·luses profecies que ens auguraven una societat diferent (millor) un cop passada la pandèmia, l'assumpció de noves actituds i noves pràctiques en la nostra relació amb els altres i amb el medi, un increment en l'esperit crític... «Ja res no serà igual», deien. Doncs bé, ara constatem que hem tornat a la «vella normalitat» amb una velocitat i una alegria que només els més escèptics intuïen. Tret dels canvis que ja s'han produït —en associacions

**Els objectius,
les estratègies,
la missió i la
visió, els marcs
teòrics i les
competències
són secundaris.**

que, per exemple, no han pogut suportar el sotrac econòmic—, poc en podem esperar d'una suposada espontaneïtat col·lectiva. Els canvis per a millor els hem de treballar.

He insinuat al principi que, de tota la informació de què disposem, cal que se'n tregui conclusions i se'n generi coneixement. Aquest treball ens situa en el punt de partida. Ja tenim una fotografia «amb la màxima resolució possible» de la relació entre el jovent i l'associacionisme cultural. Si més no, té prou nitidesa per ser el mirall on poder-nos observar. Ara cal veure si ens agradem i com podem millorar.

Arribats en aquest punt, però, i ja que parlem de fotografia, se'ns apareix la conveniència de disposar també d'una pel·lícula. Tenim un estudi sincrònic. El complementem amb un de diacrònic? Sabem on som, però en quina tendència ens trobem? Simplificant molt, estem millor o pitjor que fa deu, o vint, o trenta anys? O quins canvis hi pot haver en un futur immediat (o quins canvis foren desitjables i com provocar-los)? La participació del jovent en associacions (siguin formals o informals) s'incrementa o disminueix? Podem saber-ne els motius i, si cal, revertir la situació? No era l'objectiu d'aquest estudi. Deixem-ho aquí per si algú es fa seu el repte.

En un parell d'ocasions, l'autor esmenta l'economia social i solidària. No és cap frivolitat. Les seves pràctiques tenen molt a veure amb la cultura popular (del poble, alliberadora). En el fons, intenta resoldre necessitats d'una manera autocentrada. El debat entre individualitat, col·lectivitat i Estat hi és tan present com pot estar-ho en l'associacionisme cultural. Nou camí d'estudi...

Trobarem també algunes referències a l'associacionisme informal (algunes acabades de citar poc més amunt). En aquest sentit, l'associacionisme al marge de l'associacionisme, i sobretot al marge de l'Administració, recupera en certa manera l'objectiu primari i posa en el centre el què, no tant el com ni el perquè. Em sembla especialment interessant anar a l'arrel del problema i que, en lloc de qüestionar el funcionament de l'associacionisme, algú es qüestionés el mateix associacionisme. Si algunes associacions informals neixen i perviuen amb una organització feble i sense a penes suports externs, és perquè realment són útils a la comunitat que les crea i viu. Potser quan parlem de «nou associacionisme», no és tan nou i ja el tenim entre nosaltres... Som a temps d'estirar aquest fil?

Encara hi ha més serrells a desenvolupar. Els conceptes de «producte cultural» i «consum cultural», per exemple, que lluny

La participació del jovent en associacions s'incrementa o disminueix? Podem saber-ne els motius i, si cal, revertir la situació?

de ser unes expressions neutres ens porten a entendre la cultura com alguna cosa que només pot comprar-se (directament o indirecta), però que no pot fer-se. Aquesta visió —massa generalitzada— és radicalment oposada a l'associacionisme. O bé el voluntarisme, com a actitud vertebradora de l'associacionisme. Trobo especialment interessant que l'estudi destaquï la necessitat d'impulsar el voluntariat i facilitar-ne la formació.

Encara queda molta feina per fer. És el que ens proposa l'autor quan ens diu que «la finalitat de tot bon estudi és donar informació nova al lector i que aquest pugui crear les seves conclusions. Per tant, animo a continuar investigant, llegir nous estudis que aclareixin aquests límits [es refereix a les dificultats d'obtenir informació fefaent sobre l'objecte d'estudi] i que generin altres respostes al repte de la juvenització i el relleu generacional».

No es tracta, doncs, d'un llibre per fer goig en un prestatge, i encara menys per tenir-lo desat en un calaix. Cal llegir-lo amb un llapis a mà, destacar-ne idees, anotar-ne al marge, compartir-les, qüestionar-les. El mateix autor ens revela la seva voluntat sobre el treball: «que sigui d'ús per a les persones associades, en especial, a les juntes. L'objectiu pedagògic principal és fomentar el pensament crític fent que el lector reflexioni sobre coneixements preconcebuts i sobri a noves experiències.»

Amb la confiança que aquest agosarat desig es compleixi, disposem-nos a començar la lectura d'aquest estudi.

Trobo especialment interessant que l'estudi destaquï la necessitat d'impulsar el voluntariat i facilitar-ne la formació.

Jaume Sobrevals